

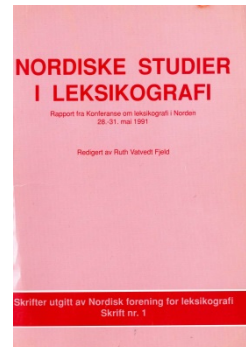
NORDISKE STUDIER I LEKSIKOGRAFI

Titel: Om opstilling af synonymer i synonym- og betydningsordbøger

Forfatter: Christian Becker-Christensen

Kilde: Nordiske studier i leksikografi 1, 1992, s. 296-306
Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden, 28.-31. mai 1991

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nsil/issue/archive>

© Nordisk forening for leksikografi

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre Nordiske studier i leksikografi (1-5) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Om opstilling af synonymmer i synonym- og betydningsordbøger

Artiklen handler om præsentationen af synonymmer i synonym- og betydningsordbøger. Der gennemgås forskellige principper for listeformet opstilling af synonymmer med hensyn til følgende forhold: Gruppering af synonymmer med fast eller varierende gruppestørrelse, pakning ved hjælp af samleartikler, henvisningsfunktioner og markering af relationer inden for synonymgruppen. Markering af relationelle forskelle ses i sammenhæng med integration af synonymmer i betydningsordbøger.

Synonymmer i synonym- og betydningsordbøger¹

De to yderpunkter i præsentationen af synonymmer, den sammenlignende fremstilling og den listeformede opregning, findes begge i synonymordbøger og i betydningsordbøger, der har synonymmer som eksplicit anført kategori.

Ved den første præsentationsmåde sammenlignes synonymmer med hensyn til ligheder og forskelle i betydning og anvendelse. Eksempler på ordbøger med vægt på sådan diskriminerende synonymik er *Webster's Dictionary of Synonyms* og *The Penguin Modern Guide to Synonyms and Related Words*. I Danmark er typen repræsenteret med *Dansk Synonymik* (sidste udgave 1872). Blandt de betydningsordbøger, som anfører synonymmer som eksplicit angivet kategori, findes præsentationsformen i bl.a. *Longman Dictionary of the English Language*. Synonymbeskrivelsen under opslaget *subject* indledes her sådan:

- (1) *Subject, object, topic and theme* can all mean "that to which one's attention is directed". *Subject* and *object* are sometimes interchangeable <a *subject*/an *object* of study>, but *subject* emphasizes [...]

Det er pladskrævende at redegøre for synonymi på denne måde, og udvalget af synonymmer er da også yderst selektivt i de betydningsordbøger, hvor denne præsentationsform forekommer.

Synonymordbøger med den anden og mere udbredte præsentationsmåde, hvor synonymmer opregnes i listeform, er fx *Webster's Collegiate Thesaurus*, *The Oxford Thesaurus*, *Duden Sinn- und sachverwandte Wörter*, *Ord för ord*, *Dansk synonymordbog* og *Politikens Synonymordbog*.

Når der i bøger som disse benyttes et bredt synonymibegreb ved grupperingen af ord, bygger præsentationsformen i høj grad på brugerens kompetens (og typen fungerer da også kun med henblik på produktion og ikke med henblik på forståelse af tekst). Selv om listede synonymmer kan være kommenteret med markører for stil, brugsområde etc., og selv om der eventuelt skelnes mellem forskellige grader af synonymi, således at fjernere synonymmer er markerede, forudsættes det, at den tilstrækkelige viden om ordenes betydning og brug kan

aktualiseres hos brugeren selv, eller at denne (hvis han ellers erkender sit behov derfor) supplerer sin viden i en betydningsordbog. Jf. *Politikens Synonymordbog* s. 8 om denne type: "det overlades til læseren at skønne over indbyrdes ligheder og forskelle i ordenes anvendelse"; jf. også opfordringen til læseren i denne og andre ordbøger om at søge støtte i en betydningsordbog.

Eksempler på betydningsordbøger med synonymer præsenteret i listeform er *Duden Bedeutungswörterbuch* og *Politikens Nudansk Ordbog*, som har anført længere rækker af synonymer ved de enkelte ordbetydninger, og *Collins Concise Dictionary and Thesaurus*, som er en kompilering af en betydnings- og synonymordbog.

I *Collins Cobuild English Language Dictionary* og *Svensk ordbok* er der ved de enkelte betydninger anført ganske få betydningsbeslægtede ord (strikte synonymer, antonymer og henholdsvis hyperonymer og fjernere betydningsbeslægtede ord); udvalget fungerer her ikke som i en gængs synonymordbog (jf *Svensk ordbok* s. xvii), men har snarere karakter af et makrostrukturelt supplement til definitionen. Tilsvarende knytter *Ordbog over det Danske Sprog* synonymer til definitionerne ("til selve forklaringen [...] føjes de vigtigste synonymer", bind 1 s. xxxviii), markeret som selvstændigt felt, idet de altid følger efter en længere parafrase, adskilt fra denne ved semikolon.

I det følgende gælder fremstillingen synonymer opført i listeform i ordbøger med flere synonymer.

Synonymer præsenteret i listeform

Et forhold, som adskiller præsentationen af listede synonymer i forskellige ordbøger, er, om den enkelte synonymgruppe fremtræder som konstant mængde eller ej i forhold til alle medlemmer i gruppen.

En gruppe af betydningsbeslægtede ord *a, b, c, d, e, f* kan fungere som fast, genkommende gruppe for hvert af medlemmerne, når disse står som opslagsord:

- (2) A: b, c, d, e, f
E: a, b, c, d, f

Dette princip kan udmøntes som i *Webster's Collegiate Thesaurus*, hvor gruppen er præsenteret ved hvert opslagsord, fx:²

- (3) BARREL: CASK, butt, hogshead, keg, pipe, tun
CASK: barrel, butt, hogshead, keg, pipe, tun

Eller det kan realiseres sådan, at der benyttes samleartikler, hvortil der henvises, således i *Duden Sinn- und sachverwandte Wörter*, i *Politikens Synonymordbog* (hvorfra eksempel 4) samt i *Politikens Nudansk Ordbog* (* er henvisningsmarkør):

- (4) ADSKILLE: sondre*
DIFFERENTIERE: sondre*
SONDRE: adskille, holde adskilt, differentiere, distingvere, gøre forskel (på), gøre (sætte) skel (imellem), skelne, uddifferentiere, holde ude fra hinanden

Ved begge opstillingsformer kan ordene i gruppen være ligeværdige som opslagsord for gruppen. Eller opstillingen kan i en vis grad afspejle relationelle forskelle inden for gruppen, idet et af ordene har status som hovedopslagsord og er det, der som "Leitwort" eller "Grundsynonym" præger gruppens sammensætning og som sådant er det mindst markerede eller det hyppigste.³

I *Webster's Collegiate Thesaurus* skelnes der således inden for den enkelte synonymgruppe mellem ord, som fungerer som henholdsvis "main entry" og "secondary entry". I den viste synonymgruppe (eksempel 3) er *cash*, som er det ord, der har den mest generelle betydning, hovedopslag, og ved dette er angivet den betydningskerne, som er fælles for gruppen, ligesom forskellig anden information er anført her (bl.a. præsenteres rækker på mere end ti synonymer kun i deres helhed under hovedopslagsordet).

Tilsvarende er det i ordbøger med samleartikler placeringen af disse, der kan være udtryk for relationelle forhold i gruppen. Således placeringen af grupper med hyponymrelationer under et hyperonym, fx fra *Politikens Synonymordbog*, *LÅG: dække, dæksel, hætte, kapsel, klap, skruelåg*.

En gruppe betydningsbeslægtede ord kan også have en mere eller mindre singular forekomst, idet den ikke fremtræder konstant i forhold til gruppens medlemmer, når disse står som opslagsord, men ændrer udseende under forskellige opslagsord:

- (5) A: b, c, d, e
E: a, b, f

(idet det her forudsættes, at der under *A* og *E* ikke også optræder grupper identiske med henholdsvis *E*- og *A*-grupperne).

Således har *Dansk synonymordbog* disse synonymgrupper, hvori *adskille, skelne* og *sondre* indgår med fællesbetydningen 'skelne':

- (6) ADSKILLE: sætte skel imellem, sondre, skelne, kende fra hverandre
SKELNE: sondre, adskille
SKILLE: skelne, sondre*
SONDRE: distingvere, holde ude fra hinanden, holde adskilt, opløse, skelne*, skille

Her er fx *skelne* relateret til *SKILLE*, mens der ikke er nogen relatering mellem *SKELNE* og *skille*, og *skelne* er relateret til *distingvere* og *holde ude fra hinanden* under *SONDRE*, men ikke under *ADSKILLE* og *SKELNE*.

Samme forhold præger flere ordbøger, således også *Ord för ord* og *Collins Concise Dictionary and Thesaurus* (fx *PESSIMISM: mörk livssyn l. livsåskådning, mörksyn, svartsyn, (livs)bitterhet, världsförakt, jfr melankoli*, negativism, skepticism* og *SVARTSYN: pessimism, melankoli, negativism*).

Ved varierende gruppestørrelse er det det enkelte opslagsord, der bestemmer gruppens sammensætning, og relationerne i gruppen må læses primært i retningen fra opslagsordet til den øvrige del af gruppen. Dette er udtrykt eksplicit i *The Oxford Thesaurus* s. x: "it is the function of this book to provide synonyms for the main entries, not for the other synonyms that may be listed".

Som redaktionel fremgangsmåde kan det, at der tages udgangspunkt i det enkelte opslagsord, medføre, at anførelse og afgrænsning af synonymer under forskellige opslagsord

bliver inkonsistent: Sæt med ensartede indbyrdes relationer kan blive flossede. Og en symmetrisk relation mellem *a* og *e* kan optræde under *A*, men mangle under *E*:

- (7) A: *b, c, d, e, f*
E: *b, f*

Men variation i gruppestørrelse kan også være udtryk for, at opslagsordene styrer singulære sæt på en mere principiel måde. Dette kan være tilfældet, hvis grupperingen konstitueres af et synonymibegreb, som tillader ensidig implikation i form af hyperonyme, men ikke hyponyme relationer (her vil fx *skruelåg* have tilordnet *låg*, men den omvendte tilordning vil ikke forkomme). Læst på denne måde vil

- (7') A: *b, c, d, e, f*
E: *b, f*

være udtryk for relationelle forskelle, hvor *b, e, f* er hyperonymer i gruppen *a, b, c, d, e, f*, og *a, c, d* vil da ikke figurere under de hyperonyme opslagsord *B, E, F*. Relationerne i (7') kan her kun læses envejs fra opslagsordet, man kan ikke læse inde fra rækken, dvs. fra *b, e* og *f* til opslagsordet eller til de andre ord i rækken.

Et sådant princip synes til dels at ligge bag den asymmetriske præsentation i *The Oxford Thesaurus*. Fx anføres her under *BITTER 2* bl.a. *distasteful, unsavoury, obnoxious, disagreeable, nasty, unwelcome*, af hvilke ingen som opslagsord har anført *bitter* som synonym.

Læst som relationel markering vha. gruppering kan (7') konverteres til en direkte markering af de relationelle forskelle, således at gruppestørrelsen er intakt som i (2), mens det så er markeringerne, der varierer, efter hvilket ord der er opslagsord ($\uparrow$ og $\downarrow$ står for henholdsvis hyperonymi og hyponymi):

- (8) A: $\uparrow b, c, d, \uparrow e, \uparrow f$
E: $\downarrow a, b, \downarrow c, \downarrow d, f$

(eller sammenpakket med henvisning til samleartikler: A: *c, d, $\uparrow e^*$* og E: $\downarrow a^*, b, f$). Her kan man igen læse begge veje, altså også inde fra rækken af ord under opslagsordet og ud. Relationel markering omtales videre nedenfor, eksempel (27).

Pakning: samleartikler, henvisningsformer

Når der er tale om større grupper af synonymer (hvis synonymibegrebet er bredt), kan pladshensyn tale for at pakke synonymerne i samleartikler, hvortil der henvises fra andre ord. Især hvis der også angives forbindelser til fjernere betydningsbeslægtede grupper, vil det være nødvendigt at henvise i stedet for at præsentere grupperne i deres helhed ved hvert opslagsord. Fx ville en gennemført pakket ordbog som *Politikens Synonymordbog* vokse til næsten det tredobbelte omfang, hvis artiklerne fremtrådte i upakket form.

Pakning forudsætter etablering af ordgrupper, som fungerer konstant med samme afgrænsning i forhold til hvert af medlemmerne i gruppen, når disse står som opslagsord.

Pakning af grupperne under *adskille* og *sondre* i eksempel (6) ovenfor vil således ikke være mulig, med mindre grupperne gøres ens.

Det er ved pakning også selvfølgelig (om end det ikke altid forekommer), at det opslagsord, hvorfra der henvises, figurerer i samlegruppen under det opslagsord, hvortil der henvises. I sidste ende ville der jo ikke være nogen samlegruppe, hvis henvisningsordene ikke stod i den. Og ved én form for artikelstrukturering med flere grupper er det påkrævet, for at henvisning kan fungere.

Henvisning fra *E* til *A*:

- (9) A: b, c, d, e, f
E: a*

læses som handleanvisning sådan: 1) gå til *A*, 2) ord relateret til *E* er *A*, *b*, *c*, *d*, [*e*], *f*.

En sådan henvisningsfunktion med to trin er imidlertid ikke tilstrækkelig i de tilfælde, hvor der under et opslagsord er flere grupper, som ikke er adskilt ved et mærke i form af et tal eller lignende, men kun ved semikolon eller et andet lignende tegn. Fx:

- (10) A: b, c; d, e, f
E: a*

Her er det nødvendigt at matche opslagsordet for henvisningen med et ord i en af grupperne, altså: 1) gå til *A*, 2) match *E* med *e*, 3) ord relateret til *E* er *A*, *d*, [*e*], *f*, dvs. opslagsord plus den semikolonafgrænsede gruppe, hvori det matchede ord *e* står.⁴ Eksempler herpå fra *Duden Sinn- und sachverwandte Wörter* er:

- (11) LÖFFEL: Esslöffel, Suppenlöffel; Kochlöffel, Ruhrlöffel; Gemüselöffel, Sosselöffel, Saucelöffel; Kaffeelöffel, Teelöffel, Mokkalöffel, Dessertlöffel, Eierlöffel
TEELÖFFEL: Löffel*

Og fra *Politikens Nudansk Ordbog*:

- (12) SKELNE: sondre, holde ude fra, adskille; skimte, øjne, ane
SONDRE: skelne*

Et eller flere ord kan høre til i forskellige grupper under et opslagsord:

- (13) A: b, c, d; b, c, e, f

Man kan naturligvis bortspare sådanne gentagelser (jf. *Dansk synonymordbog* s. 7 "visse ord burde egentlig stå i flere grupper, men af pladshensyn er sådanne gentagelser sparet", således også *Ord för ord* s. xiii). En anden måde at spare på er at pakke vha. markering af, hvad der er fælles for flere grupper, fx ved brug af kolon:

- (14) A: b: c; d, e, f

Henvisningen *E: a**, gælder så her gruppen *A, b, d, [e], f*. Denne form for pakning inden for en artikel er brugt i *Politikens Nudansk Ordbog*, fx:

(15) TILBAGE: igen: retur; til rest, tilovers; - bagud

som er en pakning af grupperne *tilbage, igen, retur* og *tilbage, igen, til rest, tilovers* og, adskilt ved tankestregen som en gruppe, der kun har opslagsordet fælles med de andre, *tilbage, bagud*.

Henvisning fra et opslagsord til en samlegruppe som i (9) er naturligvis ensrettet. Men der kan også være tale om, at grupper af synonymer er relateret til hinanden, og her vil henvisning være symmetrisk, med mindre henvisning bruges - ligesom variation i gruppestørrelse i (7) - til at signalere ensidige relationer.

Henvisning fra en gruppe til en anden markerer normalt et skifte eller en graduering i betydningsrelationer i forhold til dem, der konstituerer gruppen. Henvisningsordet kan da have en markør (jf. eller et andet adskilletegn, fx semikolon), der angiver relationsforskydningen:

(16) A: b, c, d, jf. e*
E: f, jf. a*

Eller henvisningsordet kan stå som medlem af gruppen uden særlig markering, hvis det tilhører gruppen på samme relationelle niveau som de øvrige medlemmer:

(17) A: b, c, d, e*
E: a*, f

I (17) kan der være tale om, at henvisningsordet er polysemnt og altså hører til de forskellige grupper i forskellige betydninger. (17) vil her kunne svare til en opstilling *A: e** og *E: a, b, c, d; f* (på nær, at det ved denne opstilling ikke er angivet, at der er nogen relation imellem *a, b, c, d, e* og *a, e, f* ud over fællesordene *a* og *e*). En anden og tydeligere præsentation af (17) med denne læsning vil være:

(18) A: b, c, d, e, jf. e*
E: a, f, jf. a*

Men (17) kan også blot være udtryk for, at henvisningsordet hører til i grupper baseret på en intern associering, der er så løs, at det kan optræde på niveau med medlemmerne i begge grupper.

I *Duden Sinn- und sachverwandte Wörter* relateres grupper med en henvisningsform som i (16). Her står henvisningsord, der forbinder grupper, adskilt fra den gruppe, der henvises fra, med semikolon som forskydningsmarkør. I *Politikens Synonymordbog* bruges begge henvisningsformer (16) og (17), den første markeret med *jf.* plus kursiv skrift, den sidste med kursiv skrift alene. Henvisning mellem grupper er gennemført symmetrisk i disse to ordbøger.

En særlig form for graduering er henvisning fra hyponymer i en bredt konstitueret gruppe til mere snævert konstituerede grupper, der enten kompletterer eller afgrænser disse. En sådan relateringsform forekommer i *Duden Bedeutungswörterbuch*, fx:

- (19) BERUFUNG: Rekurs; Einspruch*
EINSPRUCH: Berufung*, Beschwerde, Demarche, Einsprache, Einwand, Einwendung,
[...] Rekurs

Her er henvisningstyperne (16) og (17) brugt asymmetrisk på den måde, at (16) (*BERUFUNG: ...; Einspruch**) henviser til en bredere konstitueret gruppe under et hyperonymt opslagsord, mens (17) (*EINSPRUCH: ..., Berufung**) henviser til afgrænsning af hyponymer i en snævrere konstitueret gruppe.

The Oxford Thesaurus benytter alene henvisningsformen (17). Henvisningstegnet angiver her, at det pågældende ord også er opslagsord i ordbogen og ikke nødvendigvis, at der er tale om en relationel graduering (sådan som det antydes i introduktionen s. xiii, nemlig at henvisningstegnet "indicates that the word also appears as a main entry at which the reader may find further useful synonyms"). Fx giver henvisningen *THANKFUL: grateful* ...* ingen nye synonymer, idet synonymerne til *GRATEFUL* er indeholdt i synonymrækken til *THANKFUL*.

Det kan tilføjes, at henvisning mellem grupper ikke nødvendigvis behøver at være udtryk for graduering af relationer. Man kan således tænke sig en gruppe *a, b, c, d, e, f* fordelt på flere samlegupper, fx *A: b, c, d, e** og *E: a*, f*, uden at der dermed angives nogen relationel forskel. En sådan præsentation vil dog være unødigt komplicerende.

Ved henvisning mellem grupper kan disse til gengæld indgå i åbne systemer, hvor man kan bevæge sig længere og længere væk fra udgangspunktet gennem forskellige betydningsfelter. Hvis man fx slår op på *bange* i *Politikens Synonymordbog*, fører én rute af henvisninger således gennem følgende opslagsord:

- (20) BANGE → FEJ → KARAKTERLØS → USTADIG → HVILELØS → VIRKELYSTEN
→ HANDLEKRAFTIG → ARBEJDSDYGTIG

Uden brug af henvisninger, må sådanne netværk lukkes efter første trin. Dette gøres i *Webster's Collegiate Thesaurus*, der anfører grupper af "related words" i de enkelte artikler uden at benytte henvisning. (Man kan se dette som etablering af bredere faste grupper med markeret niveaudeling i gruppen, for så vidt at disse fjernere relaterede grupper ikke varierer i forhold til forskellige opslagsord).

Kommentarer og relationsmarkører

Listeformede opstillinger af betydningsbeslægtede ord kan have kommentarer, som på forskellige måder specificerer forholdet mellem ordene.

Duden Sinn- und sachverwandte Wörter, Ord för ord og Politikens Synonymordbog har flere forskellige systemer af sådanne kommentarer, bl.a. med angivelse af betydningsområde, fx:

- (21) ELEKTROGRAMM: Elektrodiagnose; *des Herzens*: Elektrokardiogram, [...]; *der Herzrandbewegungen*: Elektrokymogram; *des Gehirns*: Elektroenzephalogram, [...]
(22) LYSA: utstråla lys, [...], (om lampa) brinna; [...] (om sol i. måne, ibl.) vara uppe; [...]

og med angivelse af brugsområde stilmæssigt, særsprogligt og regionalt (angivet med etiketter som barnesprog, nedsættende, vulgært, i sømandssprog, politisk, dialektalt, etc.) og af syntaktiske og kollokationelle begrænsninger (angivet med grammatiske termer, fx transitiv, eller med dele af kontekst) eller med rent relative angivelser af partiel synonymi eller hyponymi (angivet med etiketter som iblandt, specielt etc.), fx:

- (23) ADELSMAND: aristokrat, herremand, ædling; (spec.) baron, baronet, bojar, effendi, friherre, fyrste*, grande, greve, [...]

Webster's Collegiate Thesaurus giver en relativ markering (med kapitælskrift) af, hvilket ord i en gruppe der er hovedopslagsord og dermed det mest generelle ord. Endvidere markeres vulgær brug og (med tegnet ||), at anvendelsen af et ord "may involve a problem of diction too complex for presentation in a thesaurus, or a restriction in usage" (s. 26a; det sidste kriterium hentyder til stigmatiserede og regionale former). Fx:

- (24) COTTAGE: HUT, || box, || caboose, camp, cot, lodge, shack, shanty

Hvis information om differentieret interrelatering inden for en gruppe skal bibeholdes for alle opslag, må gruppen placeres som samlegruppe under et umarkeret ord, eller også må opslagsord også kunne tildeles en markør. Det sidste er praksis i *Ord för ord* og i *Webster's Collegiate Thesaurus*, fx:

- (25) BRASSA PÅ: [...]; (vard. för) ta(ga) i, klämma i, (vard.) 'köra hårt'

- (26) || CABOOSE: HUT, || box, camp, cot, cottage, lodge, shack, shanty

Verbaliserede kommentarer som i eksemplerne (21-22) kan dække mange typer information og kan være åbne med hensyn til fx betydningsbeskrivelse. *Duden Sinn- und sachverwandte Wörter* skelner fx mellem fjorten nærmere definerede stilmarkører (dichterisch, bildungssprachlich, gehoben, umgangssprachlich, familiär, Jargon, salopp, derb, vulgär, abwertend, scherzhaft, emotionel, landschaftlich, verhüllend) og beskriver frit forskelle i betydning.

Brug af en sådan mere detaljeret etikettering kan imidlertid ikke ses som en systematisk angivelse af relationelle forhold. Det må være begrænset, hvor mange områder der kan dækkes af redaktionelt definerede markører, og markering herudover må være styret af, hvad der kan formuleres kort, sammenlign fx behandlingen af kohyponymer under *ELEKTROGRAMM* og *LÖFFEL* i eksemplerne (21) og (11) ovenfor. For ordbogsbrugeren kan tilstedeværelsen en sådan sporadisk markering tilsløre, at der også er relationelle forskelle mellem ord, som ikke er markerede.

En mere gennemgribende markering af relationerne i en ordgruppe forudsætter, at disse markeres, ikke ved absolutte beskrivelser, men som relative inden for gruppen, dvs. ved overordnede relationstyper som strikt synonymi, partiel synonymi, kohyponymi, hyperonymi og hyponymi.⁵

Ved relativt markeret differentiering inden for en gruppe må markeringerne være relateret til et fællespunkt i form af en definition. Markeringerne kan så gælde i forhold til gruppen som helhed, dvs. i forhold til det, der definerer denne (fx i form af en definition under et hovedopslagsord som i *Webster's Collegiate Thesaurus*). Eller markeringerne kan gælde i forhold til de enkelte opslagsord. I så fald vil markeringerne variere, jf. (8).

Det vil imidlertid ikke være muligt at angive relationer mellem alle medlemmerne i en gruppe. Man kan angive identitet med fællespunktet, og man kan angive forskellige afvigelser herfra (fx med hensyn til distribution og relationer som kohyponymi, hyperonymi og hyponymi). Når der er tale om identitet, er de ord, der markeres herfor, også indbyrdes identiske. Men når der er tale om ord, der markeres som afvigende fra fællespunktet, kan de indbyrdes relationer mellem disse ikke angives (med mindre man bruger meget komplicerede markeringssystemer). Hvis = og || står for henholdsvis identitet og ikke identitet, vil relationerne i:

(27) =a, =b, ||c, ||d

kunne læses sådan, at *a* og *b* er identiske, og *c* og *d* forskellige fra *a* og *b*, men man vil ikke kunne aflæse noget om *c* og *d*'s indbyrdes forhold.

En relativ markering må bl.a. derfor, og i højere grad end en absolut markering, ses i sammenhæng med en betydningsordbog.

Hvorfor synonymer i betydningsordbøger?

Integration af makrostrukturelle semantiske relationer i betydningsordbøger, herunder eksplicit angivelse af synonymer, har været behandlet især i tysk leksikografisk litteratur.

Som de funktioner, systematiske synonymangivelser kan have i en betydningsordbog, anfører Herberg (1989) s. 154:

- bidrag til betydningsforklaring (svarende til den traditionelle brug af synonymer til parafrase af lemma),
- synliggørelse af en semantisk systematik i form af synonymforbindelser i lemmabestanden,
- information om ordnede alternative udtryksmuligheder ved tekstproduktion.

De to første informationsfunktioner har betydning for den, der bruger ordbogen som definitionsordbog. Synliggørelsen af betydningsmæssige strukturer i ordbogen kan have den funktion, at et opslag placeres i et semantisk rum, hvorindenfor opslaget betydning og brug yderligere kan afgrænses ved andre opslag.

Den tredje funktion gælder for den, der anvender synonymer til at variere og præcisere sit sproglige udtryk. Synonymbrugereren søger ikke blot stilistisk variation på udtryksplanet i form af fuldstændig synonymi (som fx *karbonade/krebinet*, *ringdue/skovdue*), men nok i højere grad syntaktisk og kollokationelt bundne varianter og udtryk for nuancer i betydning og ekspressivitet.

For synonymbrugereren er det en fordel, at definitioner, eksempler og konstruktioner er redigeret sammen med synonymer og befinder sig på samme sted, således at man mere umiddelbart kan gå til den sproglige information, som brugen af listede synonymer kræver (jf. som omtalt ovenfor opfordringen i nogle synonymordbøger til brugereren om at støtte sig til en betydningsordbog).

Hvis disse forskellige funktioner skal tilgodeses, skal der i betydningsordbogen inkluderes synonymer baseret på et bredere synonymibegreb, og dermed et større antal end i fx *Collins Cobuild English Language Dictionary* og *Svensk Ordbok*. Og der skal være en skelnen mellem strikt synonymi og forskellige andre former for betydningsbeslægtethed (både af hensyn til definitionsbrugereren og for at lette synonymbrugerens søgning).

Differentiering inden for de enkelte synonymgrupper sker bedst i form af relative relationelle markører som omtalt ovenfor. Disse markører (eller eventuelt fravær af disse) henviser så til information under de pågældende opslagsord. En sådan integration af synonymer i en betydningsordbog stiller hermed ideelt set også krav om, at der ved redigering af betydninger, brugsoplysninger og eksempler tages hensyn til synonymer, så de enkelte artikler belyser de forskelle, som differentieringsmarkørerne er signal om.

Noter

1. Synonym og synonymi står her (sådan som det er tilfældet i titlerne på flere ordbøger) som en bred betegnelse, der også dækker hyponymirelationer og fjernere betydningslægtsskab. Beskrivelsen i artiklen omfatter da også ordbøger, der som fx *Duden Die sinn- und sachverwandten Wörter* har karakter af begrebsordbøger. Hvor det er nødvendigt benyttes betegnelsen betydningsbeslægtede ord over for snæver eller strikt synonymi.

2. I dette og de følgende citater skrives opslagsord med store bogstaver, og henvisning markeres med *, - uanset hvordan præsentationen heraf er i det citerede værk. I eksemplerne (11) og (21) er Dudens gruppeadskiller, en eller flere prikker, erstattet med semikolon.

3. Jf. Schippan (1987) s. 225: "Synonymgruppen haben den Charakter von Teilsystemen und sind damit im Sinne der Prager Schule durch Zentrum und Peripherie gekennzeichnet. Sie umfassen alle die Synonyme, die sich durch Nebenmerkmale (untergeordnete Merkmale) vom Grund- oder Leitsynonym, vom Archilexem, abheben und mit ihm gemeinsam in der Mehrzahl der Kontexte auftreten können."

4. Blumenthal/Lemnitzer/Storrer (1987) specificerer elementerne ved henvisning som "Verweisursprung" (E), "Verweisziel" (A) og "Verweisangabe" (a*) bestående af "Verweiszielrepräsentant" (a) og "Verweissymbol" (*). Inden for denne terminologiske ramme er henvisningsfunktionen i (10) yderligere baseret på en "Verweisursprungsrepräsentant" (e).

5. Sådanne relationstyper kunne, på grundlag af fælles betydningskerne, være defineret ud fra implikationsmæssige og distributionelle kriterier (hvor distribution står for tekstlige restriktioner i bred forstand, fra særsproglige til syntaktiske). Der kunne så være tale om markering af relationer som:

- Gensidig implikation, dels i forbindelse med distributionel identitet, dvs. substitution mulig i alle kontekster, og dels i forbindelse med ikke distributionel identitet, dvs. substitution ikke mulig i alle kontekster. Det sidste ville kunne differentieres videre i inkluderende, overlappende eller komplementær distribution og i forskelle med hensyn til særsproglig, stilistisk eller syntaktisk distribution.

- Ensidig implikation, dels i form af hyperonymi, dvs. ensidig substitution er mulig (men med forskydning i betydningspotentiale), dels i form af hyponymi, dvs. substitution er ikke mulig.

- Ingen implikation (men stadig fælles betydningskerne): kohyponymi, dvs. substitution er ikke mulig.

Litteratur

Blumenthal, Andreas & Lothar Lemnitzer & Angelika Storrer. 1988. Was ist eigentlich ein Verweis? Konzeptionelle Datenmodellierung als Voraussetzung computergestützter Verweisbehandlung. I: Gisela Harras, udg. *Das Wörterbuch. Artikel und Verweisstrukturen*: s. 351-373. Düsseldorf.

Collins Cobuild English Language Dictionary. 1987. John Sinclair mfl. London/Glasgow.

Collins Concise Dictionary and Thesaurus. 1991. Glasgow.

Dansk Synonymik. 1872. P.E. Müller. 3. udg. ved F.P.J. Dahl. København.

Dansk synonymordbog. 1986. Ulla Albeck mfl. 7. udg. ved Bent L. Møller. København.

- Duden Bedeutungswörterbuch*. 1985. Wolfgang Müller mfl. 2. udg. Mannheim/Wien/Zürich.
- Duden Sinn- und sachverwandte Wörter*. 1986. Wolfgang Müller. 2. udg. Mannheim/Wien/Zürich.
- Herberg, Dieter. 1989. Synonymische Beziehungen im Wortschatz und Wörterbucheinträge. I: *Hermes 3-1989*: s. 143-160. Århus.
- Longman Dictionary of the English Language*. 1984. Harlow, Essex.
- Ordbog over det danske Sprog*. 1918-56. København.
- Ord för ord*. 1977. Herbert Friedländer & Johan Palmér. 2. udg. ved Herbert Friedländer. Stockholm.
- Politikens Nudansk Ordbog*. 1990. 14. udg. København.
- Politikens Synonymordbog*. 1991. Allan Karker. 10. udg. København.
- Schippan, Thea. 1987. *Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache*. 2. udg. Leipzig.
- Svensk ordbok*. 1986. Sture Allén mfl. Stockholm.
- The Oxford Thesaurus*. 1991. Laurence Urdang. Oxford.
- The Penguin Modern Guide to Synonyms and Related Words*. 1971. S.I. Hayakawa. Revideret udg. ved P.J. Fletcher. Harmondsworth, Middlesex.
- Webster's Collegiate Thesaurus*. 1988. Springfield, Mass.
- Webster's Dictionary of Synonyms*. 1951. Springfield, Mass.